

בירורים בהלכה

על מצה ושימורה

מהו השימור הנדרש? נחלקו הראשונים (הו"ד ברא"ש פסחים ב, כו) האם גוי יכול ללוש, וישראל ישמור על גביו, ושו"ע (תס, א) פסק שאינו מועיל. נראה, שנחלקו האם השימור 'לשמה' הוא מחמץ בלבד, או שנדרשת ג"כ פעולת עשיה לשמה, כמו שמצאנו במצוות נוספות כדוגמת ציצית ותפילין (המנ"ח מצוה י' הקשה, מהיכן חידוש זה שצריך מעשה לשמה, הלא בתורה נאמר רק לשמור מפני החימוץ, ומשום כך חידש, שבאמת אין חובת עשיה לשמה, אלא לשמור לשמה בלבד, אבל אין אדם משמר מה שנמצא ביד חברו, וע"י מאירי מ, א. שיטת הטי"ז היא לחלק בין הפעולות שקודם הלישה, שהם פעולות שימור בלבד שאפשר שגם גוי יעשה אותה וישראל משמר, לבין מלישה ואילך שאז צריך מעשה לשמה שא"א ע"י גוי, וע"י שו"ת חת"ס או"ח קכח).

שיטה נוספת היא, שיטתו של ערוך השולחן (תנג, כא) שדייק מדברי הרמב"ם והרי"ף (כ"כ אחי נוספים), שאין חובת 'לשמה' במצה כלל, אלא חובת שימור בלבד (כמו שהזכרנו לעיל בגירסת הרי"ף: לשם מצה ולא לשם מצוה. וע"ע רדב"ז ג, אלף ט משמע כשיטה זו).

מצה שמורה כל הפסח? מדברי רוב הראשונים (עפ"י סוגית הגמ' של בצקות של נוכרים מ, א ועוד) נראה, שהחידוש של דין מצה שמורה, שלא סומכים על חוסר סימני החימוץ, הוא דווקא ביחס לכזית שיוצאים בו ידי חובה בליל הסדר. ולסמוך על עיקר דין התורה. אכן, הגר"א (הו"ד בביה"ל שם) נהג לאכול מצה שמורה כל ימי הפסח, הביאור הלכה הסביר שטעמו של הגר"א הוא, שחשש מבחינה מציאותית שמא נופלים מים על החיטים גם לאחר קצירתם, ושמה החמיצו. אמנם, ניתן להסביר מנהג זה גם באופן נוסף, וזאת עפ"י מה שחידש ערוך השולחן, שהצורך במצה שמורה אליבא דהרמב"ם הוא בכל ימי הפסח, כיוון שלשיטתו השמירה איננה 'לשמה' שהוא דבר מיוחד במצוות (כמובא לעיל), אלא שמירה מחימוץ בלבד, שהוא דין מיוחד ל'מצות' באופן כללי (עוד אפ"ל דס"ל להגר"א כשיטתו שישנה מצוה לאכול מצה כל שבעה, ומקיימים מצוה זו דווקא במצה שמורה כבלילה הראשון).

נאמר בתורה "ושמרתם את המצות" (שמות יב, יז) – מה פשרה של שמירה זו? במכילתא נאמר, שאם רואים שהמצה תופחת, יש ללוש אותה במים קרים, שמונעים את ההתפחה. כלומר, עיקרה של השמירה שהבצק לא יבוא לידי חימוץ. הלכה זו, שמדברי הרמב"ם (הל' חמו"צ פ"ה הל' ט) נראה שהיא דין דרבנן (אבל רבים הסוברים שהיא מהתורה), צריכה עיון, שהרי בכל מקרה ישנם איסורי בל יראה ובל ימצא בפסח! יש שהסבירו (ע"י מוע"ז ח"ג סי' רסג בשם הגר"ז מבריסק), שזהו גופא החידוש, שלמרות שמעיקר הדין ניתן לסמוך על 'סימני החימוץ', חידשה התורה שאין לסמוך עליהם, אלא יש להשתדל ולשמור את המצה עצמה גם תוכ"ד עשייתה, שלא תתחמץ.

רבא היה נוהג לומר לאנשים שהיו הופכים את העומרים של החיטים בזמן הקציר, שיעשו זאת 'לשם מצוה' (פסחים מ, א). יש מהראשונים שלמדו מכאן, שחובת השימור שלא יבואו על החיטים מים, קיימת לעיכובא כבר משעת הקציר (ריטב"א שם בדעת הרי"ף, וכ"פ הפרי חדש הו"ד בביה"ל תנג, ד"ה טוב), ויש הסוברים שדין זה הוא לכתחילה, אך בדיעבד מועילה גם שמירה משעת הלישה (הרי"ן בדעת הרי"ף יב, א מדפ"ו), והרא"ש הרחיב שיטה זו כבר משעת הטחינה (כיון שהיו טוחנים בריחיים של מים, ויש חשש שמא יפלו מים על החיטים והקמח).

אולם דבר נוסף למדנו מתוך דברי רבא, שהשימור לא כולל רק שמירה בלבד, אלא 'לשם מצוה'. אמנם, הרי"ף (שם) גרס 'לשם מצוה', ולפי דבריו אין לחדש שיש שימור 'לשמה'. אכן, המשנה (פסחים לה, א) אמרה שלא יוצאים ידי חובה במצות שעשו אותם לשם חלות תודה או נזיר, והטעם הוא שצריך 'מצה המשתמרת לשם מצוה' (שם לה, א). וא"כ משמע שיש חובת שמירה 'לשמה' (כדברי רש"י שם, ונח' אחי אם השימור הוא 'לשם מצות מצוה', 'לשם מצות בערב תאכלו מצות' או לשם מצוה של פסח בעלמא, וכ"פ שועה"ר תנג, דלא כרש"י שסבר לשם מצת מצוה, ונראה שהמנהג הוא כרש"י).